

Karel Dudek

STOPA MÍŘÍ DO ČECH

Tajemství Voynichova rukopisu

edice

MEA
CULPA

STOPA MÍŘÍ DO ČECH

Tajemství Voynichova rukopisu

Karel Dudek

text © Karel Dudek, 2015

cover © Kameel Machart, 2015

ISBN: 978-80-87938-19-5

PŘEDMLUVA

Otevřeme-li dnes knihu, nikdy nekráčíme do neznáma. Vždy víme alespoň špetičku něčeho, co nám pomůže se orientovat. Můžeme odhadnout, o čem kniha bude, známe autora nebo si přečteme nějakou recenzi, a jsme tak více či méně připraveni. V případě Voynichova manuskriptu jsme však bezradní. Nevíme skoro nic. Neznáme autora a písmo stále odolává všem pokusům o rozluštění. O záhadném pergamenovém rukopisu byly už popsány tuny papíru. Stovky nejružnějších teorií kolují po světě. Od těch studeně vědeckých až po ty naprosto fantastické. Nebudu o nich psát. Rozhodl jsem se přijít s teorií vlastní. Sto první teorií. Od těch ostatních se liší jenom tím, že jsem si otázku položil trochu jinak. Neptám se, co je tam napsáno, ale proč je to tak napsáno. Co autora vedlo k tomu, aby svůj rukopis napsal takto, a ne jinak? Nejsem lingvista a ani tak naivní, abych si myslel, že problém tohoto tajuplného písma rozluštím. Mojí motivací je nalézt k tomuhle rukopisu Rosettskou desku. Že chci příliš? Ani si nemyslím. Voynichovým manuskriptem se zabývají vědci i lidé bez akademických titulů. Z celého světa. Byla by to ostuda, nepokusit se o totéž, zvláště když jsem takřikajíc v centru dění. Nemusím cestovat na druhý konec světa. Nemusím kupovat drahé letenky a trmáčet se po hotelích. Nemusím se učit ten zvláštní a velice těžký jazyk, kterým mluví tak málo lidí na této planetě. Sednu do vláčku a za hodinu či za dvě jsem po Čechách všude tam, kde se příběh tohoto rukopisu s velkou pravděpodobností odehrával. Dnešní doba je opravdu zvláštní. Na jedné straně jsme skeptičtí a nevěříme ničemu, nebo právě naopak, jsme ochotni uvěřit úplně všemu. Mnoho lidí zpohodlnělo. Spokojují se s informacemi, které jsou jim předkládány, a pokud se netýkají bezprostředně jejich osoby, velice rychle na ně zapomínají. Velice by mě potěšil čtenář, který si nevybere ani jednu z těchto dvou krajností.

Když jsme se s mou sestrou před několika lety začali zabývat o historii Voynichova manuskriptu, vůbec jsme netušili, že se rudolfínská Praha stane dobou, která nás doslova pohltí. Prostudovali jsme mnoho materiálů, navštívili mnoho krásných míst nejen po Praze, ale i po celých Čechách. Zámek Březnice, Česká Lípa, Karlovy Vary. Mnoho hodin debat, přemýšlení a diskusí, kdy jsme se rozhodli pro nějaké řešení, abychom je velmi často opět zavrhlí. Kdy jsme vážili všechna pro a proti. Tato kniha se zrodila v našich debatách a v tom smyslu je společným dílem. Já neudělal nic než to, že jsem naše společné teorie napsal. Jsem velice rád, že své sestře Mirce můžu tuhle knihu, která je i její, věnovat.

Romantické a milostné historické příběhy byly vždy oblíbenou součástí kulturní tradice mnoha evropských národů. Počínaje mýtickou Helenou a Paridem přes Antonia a Kleopatru, Abélarda a Heloisu, Tristana a Isoldu..., takhle můžeme dlouho pokračovat ve výčtu dalších desítek podobných, někdy šťastných, někdy tragických osudů, vymyšlených, nebo v minulosti reálně prožitých. Roníme slzy nad tragickými osudy mnoha hlavních hrdinů a zapomínáme na to, že kvůli tomu, aby byly jejich lásky naplněny, bylo tisíce a tisíce podobných příběhů, naneštěstí jen obyčejných vojáků, zpretrháno válečným běsněním. Podobné příběhy se staly součástí maturitních otázek a už mnoho let trápí studenty při zkoušce dospělosti. O štěstí a naplnění lásce se většinou nepíše. Je to tak nudné a fádní, že to nikoho nezajímá. A je úplně jedno, zda měl příběh reálné jádro, protože osoby ve vyprávěném příběhu skutečně kdysi žily, anebo byly stvořeny u psacího stolu a žijí dodnes své osudy jen díky

fantazii autora. A je to tak dobře. Příběh Romea a Julie nás přitahuje hlavně tím, že zemřeli mladí a jejich láska zůstala nenaplněna. Koho by asi zajímali po třicetiletém harmonickém manželství? Takovou hru by Shakespeare nikdy nenapsal.

A co v Čechách? Ale ano, i v Čechách najdeme podobné příběhy. Jak je však dobrým zvykem, učíme se jen o těch výše jmenovaných. Kdo z čtenářů se dozvěděl ve škole něco zajímavého třeba o vztahu Břetislava a Jitky či Přemysla Otakara II. a Anežky z Kuenringu? Nebo o Záviši z Falkenštejna a královně Kunhutě? A co třeba o Jindřichovi z Lipé a Elišce Rejčce? Pokud jste měli smůlu na učitele, řídícího se pouze osnovami, tak zřejmě zholá nic. V učebnicích bohužel najdeme jen suchopárná data. Tedy, většinou. Z těchto učebnic známe pouze bitvy a krev a smrt. Kdo koho porazil, kdo nad kým zvítězil. Někdy se také dozvíme, kolik bylo mrtvých. Bezpochyby zde také najdeme životopisy velikánů v kostce. Pouze holá a studená fakta. Ta fakta, která jejich velikost umocňují. Velikáni jsou bezchybní, jedineční, neomylní, a v některých případech i nesmrtelní. Žijí nad oblaky a o smrtelníky se příliš nestarají. Takové studené učebnice připomínají statistiku. Matematické tabulky s daty. Kdy se člověk narodil a kdy zemřel. Nevím, jestli je to pořád stejné, do školy už dávno nechodím. Je nutné psát o tom, jaký život člověk prožil. Po čem toužil a o čem snil. Čím se trápil. Co udělal dobrého a zcela jistě i špatného. Co tady po sobě zanechal následujícím generacím. Pro autora učebnice jistě náročný úkol. Asi je to ode mě naivní představa. Dnes možná ještě ano. A zítra?

Je to opravdu někdy velice těžké, představit si za studenými sochami se strnulými výrazy nebo za vybledlými portréty na

obrazech v galeriích či na zašlých rytinách lidí z masa a krve. S jejich chybami, pochybnostmi a všemi možnými lidskými slabostmi. Spatřit za jejich osudy nikoliv božské ikony moci či neomylnosti, ale lidi s city a sny. Skryté touhy, sny a lásky se jistě netýkají jen hlav korunovaných. Ten chlapeček, který střílí své šípky do srdcí lidí, umí být někdy pěkně škodolibý. A jsem si jistý, že si zažertoval s lidskými osudy i v tomto příběhu. Aspoň na jeho počátku zcela nepochybně. V příběhu snad obyčejném, který neovlivnil historii celých národů. Nezůstaly po něm nádherné stavby, které jako symboly lásky obdivují turisté dodnes. Avšak vznik díla, o kterém chci psát, byl láskou ovlivněn zcela podstatným způsobem. Za chladnými a odtazíty historickými fakty tady lze najít také závist, nenávisť, lakotnost, zákeřnost. Touhu po mamonu. Ale i snahu hledat a objevovat. Anebo třeba jen tak někomu z dobrého srdce udělat radost. Protože žijeme ve světě barevném, a ne černobílém. Jenom na to lidé často zapomínají.

Náš příběh se odehrává v šestnáctém století. Ve století, kdy se k nebesům zahleděná gotika vrátila zpět na zem v podobě renesance. Přesněji řečeno, začíná v tomto století a také téměř sto let trvá. Přesahuje svými rozměry a délkou několik lidských životů. Nyní se však vrátíme do časů, ve kterých člověk poprvé pohlédl Bohu do tváře a přestal před ním ohýbat hřbet v bezbřehé bázni. Pohlédl mu do tváře a řekl: „Vím, rozumím, poznávám. Tak jsi to chtěl, či ne?“ Někdy tato slova zazněla z pýchy, ale častěji s oprávněnou hrdostí. Teologie přestává být jedinou vědou, na které stojí svět. Svě místo na slunci si začínají hledat i vědy ostatní. Dosud se krčily v koutku jako Popelka. Medicína, botanika, alchymie a mnoho dalších. Odkládají staré hadříky a chystají se na svůj první velký ples. Medicína a bo-

tanika nás příliš neosloví. To alchymie má již dočista jiný zvuk! Vzbuzuje v nás mnoho asociací a představ. Například vzpomínka na filmovou komedii Císařův pekař a pekařův císař je téměř automatická.

Alchymie je tajemné slovo, pokud je vyslovíme na tom pravém místě. Magické slovo, které v sobě skrývá mnohé záhady a vyvolává u všech jeho milovníků velmi příjemné mrazení. V centru Tokia nebo New Yorku bude znít nepatřičně, studeně, archaicky. Bude to jen zvuk a nic víc. Žádnou skrytou strunu v našem nitru nerozechvěje. Ale co třeba v Praze? Můžeme to zkusit. Stačí se zastavit a ztišit se. Nepospíchat, naslouchat našemu vnitřnímu hlasu. Že tam žádný není? Omyl, jenom jsme jej přestali vnímat. Přivřeme oči – a najednou mizí zářící výlohy i stovky turistů. Hluk dopravy utichá. Je ticho a tma. Krčmy už byly uzavřeny a poslední opilci se kamsi odpotáčeli krivolakými uličkami. Kamenná dlažba páchne splašky a špínou. Nařízení městské rady nevyhazovat nic z oken dodržuje málokdo. Na nárožích se hořící louče v očazených železných koších marně namáhají rozptýlit tmu, ve které se poutník ztrácí už po několika krocích. Občas potkáme osamělého chodce s lucernou. Vida, tamhle jdou také nějací dva opozdilci. Procházejí kolem nás v živé debatě, ani si nás nepovšimli. Mistr Matthioli a vážený konšel Starého města pražského Melantrich z Aventina. Probírají dozajista tisk nového Herbáře. Nádherná kniha, luxusní dárek na celý život, který si může koupit jen málokdo. Mistra Tadeáše Hájka tento večer asi už nepotkáme. Pracuje určitě na českém překladu této vzácnosti. Je to nutné a potřebné. Italsky neumí v Praze téměř nikdo a latinsky pouze opravdoví vzdělanci. Nebudeme zde zůstat dlouho. I čas je bizarní. Nechce čekat. Roky se stávají vteřinami. S každým dalším kro-

kem se mění náš pohled. Praha se teď hemží vyslanci a obchodníky. Také šarlatány a pochybnými existencemi. Není divu, císařská metropole a možnost snadného zbohatnutí láká mnoho podvodníků. Je jich stále více a více. Ani mistr Hájek je nestačí přezkušovat. Není to v silách ani tak geniálního člověka, jakým je on. Podivné kroje, účesy a zvyky, které usedlí pražští měšťané vidí poprvé v životě. Šalba a klam a mámení. V tom stárnoucím muži s císařskou korunou se už nikdo nevyzná. Je náladový, podezřívavý, vztahovačný. Rozběsní ho každá maličkost, směšně nepatrná nepříjemnost, ale podstatné věci často blahosklonně přehlíží. Před jeho očima je stále vidina zlata a elixíru mládí a zakrývá mu pohled na realitu života. Stále více a déle se ukrývá mezi svými sbírkami. A šarlatáni se mu snaží vyhovět, císařova ruka je štedrá. A co se tak pokusit najít lék proti moru? Čiré bláznovství a naivita. Nesmysl, kterým by se určitě nikdo nezabýval. Zlato, zlato, každý chce jen tenhle těžký žlutý kov. Otevírá prý brány do ráje na zemi. Pro tělo možná, ale pro duši? Každý z těchto šarlatánů se jím chlubí, každý ho umí vyrobit a každý tohle své tajemství ukrývá. Opusťme však nyní na chvíli tento bizarní svět a vraťme se nazpět, do reality. Do střízlivého 21. století.

Co nám naše století může nabídnout k řešení? Chemie, fyzika matematika. Zajímavé informace o stáří pergamenu, o chemickém složení barev, o matematických kombinacích pořadí písmen. Řešení je jinde. Co ví počítač o emocích, touhách a snech? Nic. A protože o nich nic neví, nikdy se necítí do duše autora rukopisu, a proto také nikdy řešení nenajde. Ano, zvládne miliardy informací a prokouše se k výsledku, na který by armáda vědců potřebovala celá léta, za pár vteřin. Nemá ale tu nadstavbu, ten nepatrný zlomeček toho, čím je člověk vždycy bude přesahovat a v čem nikdy člověka překonat nedokáže. Nemá duši.

Několikrát jsem se zmínil o alchymii a o Praze. Nebylo to náhodou. Domnívám se totiž, že počátky tohoto rukopisu lze klást do Prahy za časů Ferdinanda I. Habsburského, přesněji do let 1560 – 1564. Voynichův rukopis nebyl určitě napsán najednou, v nějakém krátkém časovém úseku. Vznikal a rodil se postupně a byl autorem postupně doplňován a rozšiřován. Dokončen byl téměř jistě v tyrolském Innsbrucku a do Čech se vrátil spolu se svým autorem na počátku roku 1578. Tady tvůrce rukopisu zakrátko zemřel a jeho dílo začalo žít vlastním životem. Co jeho vzniku předcházelo? Čím, či spíše kým byl autor motivován a jaký byl účel jeho rukopisu? A jaké byly osudy tohoto pergamentu po smrti jeho tvůrce? Desítky cestiček lze nalézt. Některé jsou příliš jednoznačné, pohodlné a široké, ale vedou na okraj propasti. Některé jsou zcela zarostlé trním a jiné zase vedou do slepé uličky. Jen u některých se dá stále ještě poznat, kudy chodili lidé. Pořád ještě jsou slyšet jejich kroky. Pokud budeme chtít, můžeme se vydat za nimi.

Každý příběh má své herce. Některé v rolích důležitých, některé ve vedlejších. Jen náповěda tu chybí. Záleží na tom, v jaké souvislosti se o nich hovoří. Seznámíme se postupně se všemi, tak jak budou přicházet na scénu. Jen jediná postava však může být tím hlavním představitelem, a té se budeme věnovat podrobněji. Tou postavou je mnou předpokládaný tvůrce rukopisu, který dnes známe jako rukopis Voynichův, a tím je Georg Handsch von Limuz.

GEORG HANDSCH VON LIMUZ *(20. 3. 1529 – 26. 2. 1578)*

Narodil se v České Lípě. Jeho otec se jmenoval Václav, snad již od roku 1500 vážený českolipský měšťan, nicméně Handsch se vždy považoval za českého Němce. Nehledejme v tom žádný vypjatý německý nacionalismus, nacházíme se v polovině šestnáctého století. V jeho chování a přístupu k češtině byl zcela jistě jen čistý pragmatismus, ne nějaká nesnášenlivost. Němčina otevírala daleko více možností ke studiu po celé Evropě než čeština. Lipsko, Heidelberg, Freiburg, Vídeň. Ke svému podpisu Handsch někdy připojoval poznámku, slovo „Germanobohemus“, asi aby bylo zřejmé, k jaké národnosti se hlásí.

Základního vzdělání nabyl ve svém rodišti a později studoval na latinské protestantské škole ve slezském Goldbergu (dnes Złotoryja v Polsku). Byla to jistě věhlasná škola, studoval zde například Albrecht z Valdštejna, pochopitelně o více než padesát let později. V roce 1544 se vrací do Prahy a vstupuje na artistickou fakultu pražské univerzity. Poznává významné lékaře své doby, jako byli Matouš Collinus z Chotěřiny, Oldřich Lehner z Kouby či Andrea Gallus z Tridentu. V roce 1550 odjíždí jako doprovod Adama z Dietrichsteinu do Itálie. V Padově začal studovat na významné lékařské fakultě, účastnil se tajných pítav zvířat, opic, psů, ovcí.

Za zvláštní zmínku, stojí fakt, že byl stálým návštěvníkem první univerzitní botanické zahrady, kterou v Padově v roce 1545 založil Francesco Buonafede. Důkazem je řada zápisů v Handschově deníku. V roce 1553 je promován ve Ferrara a vrací se do Prahy. Nastupuje učitelskou dráhu ve škole pro mladé šlechtice. Vydržel tam asi tři roky. Jeho hluboký

zájem nejen o botaniku, ale i o básnictví, jej přivádí na panství mecenáše a humanisty Jana Hodějovského z Hodějova (1496 – 1566). Tím panstvím jsou Řepice u Strakonice. Zde by bylo dobré zmínit se o Handschově přídomku „z Limuz.“ Limuzy, vesnice v okrese Kolín, existuje dodnes jako součást obce Tismice. Mnohem pravděpodobnější je ale možnost, že tento přídomek Handsch získal po dnes již dávno zaniklé vesnici Lymuzy, která ležela nedaleko Řepice.

Po návratu do Prahy se snaží vybudovat si kvalitní lékařskou praxi. To se mu nedaří, a má proto existenční starosti. Usměje se však na něj štěstí, když jej pozve ke spolupráci významný učenec A. Matthioli. Jeho latinsky psaný Herbář je velkolepé dílo a Matthioli požádá Handsche, aby vypracoval jeho německý překlad. Na českém překladu už současně pracuje další významný vědec, Tadeáš Hájek z Hájku. Handsch je konečně finančně zajištěn a prostřednictvím Matthioliho se mu otevírá i cesta k nejvyšším společenským kruhům.

Podrobný Handschův životopis lze najít v díle: Leopold Selfender – Georg Handsch von Limuz – Lebensbild eines Arztes aus dem XVI. Jahrhunderts.

Další možnost, jak se o Handschově životě něco dozvědět, je poněkud čerstvějšího data. Jde o česky psaný článek ve zpravodaji lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni: *Facultas Nostra* – č. 92 -3-, červenec a srpen 2010. Stále do omrzení uváděnou informaci, že cestoval jako doprovod Karla z Dietrichsteinu, pokládám za omyl. Omyl, po Selfenderovi neustále opakováný. Adam z Dietrichsteinu byl Handschovým vrstevníkem (nar. 1527) a v diplomatických služ-

Tadeáš Hájek z Hájku. Renesanční vědec evropské úrovně. Lékař, botanik, astronom. Je tvůrcem překladu Matthioliho herbáře do češtiny. Handschův přítel a kolega.

bách byl po celý život. Jako diplomat procestoval velký kus Evropy. Ve výše uvedeném zpravodaji se píše o dvou mladících, cestujících do Itálie.

Handschrův život a jeho kariéra tím zdaleka nekončí. Naopak, jeho život, plný práce, teprve začíná. Nebudeme však předbíhat událostem a vrátíme se do roku 1561. Handsch právě překládá Matthioliho slavný herbář z latiny do němčiny. V dopisu Matthiolimu z 26. 4. 1561 se o tomto překladu přímo zmiňuje. Originál byl Matthiolim sepsán italsky již v roce 1544, latinský překlad se objevil o deset let později, v roce 1554. Zde je dobré si připomenout, že českou verzi pořídil významný vědec Tadeáš Hájek z Hájku v roce 1562, tedy o rok dříve, než vznikla verze německá. Uvádím to zde jako malý příklad toho, že česká věda té doby, doby renesance, rozhodně nebyla Popelkou, která se krčí někde v koutku. Matthioli je již deset let osobním lékařem Ferdinanda II. Tyrolského.

Úmrtím Ferdinanda I. Habsburského se situace v Čechách mění. Na trůn nastupuje jeho nejstarší syn Maxmilián II. Je však ještě nezkušený, a proto žádá svého bratra, Ferdinanda Tyrolského, aby ještě nějaký čas setrval ve své funkci místodržícího. Ferdinand Tyrolský definitivně opouští Prahu až v roce 1567 a odchází na své tyrolské panství, na zámek Ambras nedaleko Innsbrucku. Matthioli cítí, že stárne, už ho unavuje cestovat v družině svého mecenáše. Rozhlíží se po svém nástupci a nemusí hledat dlouho. Ve funkci osobního lékaře arciknížete ho vystřídá Georg Handsch. Ferdinand nic nenamítá a jistě ani Filipina není proti. S tímto jménem se setkáme později a mnohem častěji. Je dokonce možné, že za Handsche u svého chotě ztratila v příhodné chvíli slovíčko. Ne, tehdy jiskra zřejmě ještě nepřeskočila. Zde se nabízí jiná, stejně zajímavá spekulace. Tou je spřízněnost rodu Welserů se šlechtickým rodem pánů

z Kolovrat. Filipinina starší sestra Benigna se totiž provdala za Albrechta VI. Libštejnského z Kolovrat. Později byla pohřbena v Tochovicích (r. 1554) v kostele sv. Martina. Stopa pokračuje dál a přivádí nás do České Lípy, do Handschova rodiště. Zde žije Beatrix Bezdrůžická z Kolovrat, osoba sudičská a zlá, nenáviděná šlechtou, a hlavně měšťany. V letech 1524 – 1526 vyvolala řadu soudních sporů, ve kterých připravila mnoho lidí o majetek. Nabízí se tak zajímavá hypotéza. Co když o majetek připravila tehdy i Handschova otce a Filipina, z ohledu ke své starší sestře, mohla přimluvu za jeho syna považovat za jakousi osobní povinnost, o nápravu křivdy? I sám Handsch si totiž stěžuje, že je po návratu z Itálie nemohl otec ani zpočátku finančně podporovat. Dnes to pro nás může znít dost fantasticky, ale v té době byl v Praze takový přebytek lékařů, že získat solventní klientelu bylo velice obtížné. Dobrá místa už byla obsazena. Nakonec se však na Handsche opravdu usměje štěstí. Tím štěstím jsou pro něho hluboké znalosti botaniky a uctivé přátelství k Matthiolimu.

Zde se musíme na chvíli zastavit. Seznámili jsme se s tím, co velmi pravděpodobně předcházelo vzniku rukopisu. Nyní můžeme trochu popustit uzdu fantazii. I lékaři mají občas právo na odpočinek a trochu toho rozptýlení. Podívejme se za panem doktorem. Píše se rok 1561, je léto a v Praze se právě rozednívá.

NÁVRAT PRVNÍ

***P**robudil mě nezvyklý hluk na nádvoří. Hlasitý
hovor několika lidí se mísil s klapáním podkov
na kamenné dlažbě. Kdopak to přijel tak časné?
Vždyť teprve svítá a já žádnou návštěvu nečekám. Já teď*